

V hladni vodi zmrzuje

hladno ribje

oko.

Ribe so zmeraj molčeče,

saj so neme in brez glasu.

Pesmi o ribah

kot ribe

se zatikajo v grlu.

Prevedel Tone Pavček

Tone
Pavček

Srečanje z Brodskim v Leningradu

Najino srečanje v ruski zimi daljnega leta tisočdevetstotriinšestdesetega se zdi kakor tedaj še danes skorajda neverjetno. A nikakor naključno. Tako je domala neverjetna tudi nagrada, ki so mu jo prisodili švedski akademiki, a ki zagotovo tudi ni slučajna. Josif Brodsky, ali kot se je imenoval tedaj, Josif Aleksandrovič Brodski, mi je zaradi tega srečanja ostal v spominu kakor nenavadna anekdota

s srečnim koncem, kot podoba, ki že sama opredeli in utemelji pesem.

O njem tistikrat nisem vedel ničesar. V orbito ruske poezije so se prek odjuge in let kratke destalinizacije v obdobju Hruščova zavihteli Voznesenski, Jevtušenko, Roždestvenski, bilo jih je polno v revijah, knjigah, na literarnih večerih, na mitingih poezije – šumno, polno, osvajajoče, navdušujoče sprejemanje in ne manj samozavestno nastopanje po širokih meridianih domovine in sveta. V njihovi senci je ostajala mnogo bolj poglobljena in resničnejša poezija starejšega rodu bodisi Martinova, Sluckega, Samojlova, celo glasovi prvih pevcev ruske lirike tega stoletja so se slišali bolj v intimnih dvogovorih kot v javnem mnogoglasju. A vendar so ta zgodnja šestdeseta leta čas, ko je bila Moskva (po besedah Ahmatove) zasuta s prepisi pesmi Osipa Mandelštama, ko je Ahmatova končala Pesnitev brez junaka, ko je »prišel čas za pesmi« Marine Cvetajeve in je še kako živo bilo občutje hudih izgub s smrtjo Nikolaja Zabolockega in Borisa Pasternaka (1958 oz. 1960). Vseh teh pesnikov kakor po pravilu, ki se mu sovjetska družba še ni čisto izneverila, ni bilo v knjigarnah in nekaterih tudi ne v knjižnicah. Mandelštam je izšel šele leta 1973, prvi posmrtni nepopolni izbor Cvetajeve 1961, lirika Pasternaka, Cvetajeve in Ahmatove še do danes ni v celoti dostopna ruskim bralcem. (Tudi zadnja izdaja Ahmatove v dveh knjigah pri Hudožestveni literaturi ne vsebuje pesmi iz cikla Rekviem, pri Pasternaku pa ne vseh pesmi iz romana Doktor Živago). Spominjam se tistega zgovornega časa velikih pričakovanj intelektualcev in umetnikov, časa, ko so se pojavila obljublajoča znamenja, kakor na primer Teater na Taganki Ljubimova, Teater Sovremenik v Moskvi na Ploščadi Majakovskega, pa zname-

niti Solženicinov En dan Denisoviča v Novem miru, kiparija Neizvestnega in ne manj znamenita razstava v Manežu, po kateri je udaril Nikita Sergejevič in zaprl vrata takratne kulturne perestrojke ali zabarantal kulturo za morebitno pomoč in premoč v političnem vrhu. Sledilo je pusto obdobje Brežnjeva in spet čakanje na večje možnosti.

Tedaj, v prvih šestdesetih letih, se je zdelo, da so te možnosti resnične, da se bodo lahko uresničile. Ponovno vsesplošno navdušenje za (tudi) uradno kulturo in hkrati neskočna ljubezen za vse, kar je bilo zatajevano, prepovedano, nedostopno, kar je bilo iz zla in ideološke slepote po krivici vrženo iz ruske lirike, ruske umetnosti, je ustvarjalo ozračje svežine, pljuč, polnih ozona in prstí, polni rodovitnega humusa. Žal, kot že rečeno, iluzija mnogih se je kmalu končala. Saj, tudi tedaj so bila v zraku zgovorna znamenja, da ni verjeti slepo, a kdo bi jih, še zlasti če je tujec, opazil.

V znamenju takih navzkrižij obetov in resničnosti je bilo tudi moje srečanje z Josifom Brodskim. Nanj so me opozorili prijatelji v Moskvi. Tedaj sem pripravljaj antologijo ruske poezije dvajsetega stoletja in po prvotnem načrtu sem hotel zajeti čimveč imen in iti čimdlje v sodobnost. (Kasneje je knjiga izšla hudo drugačna: v antologiji Glasovi časa je le deset velikih imen ruske poezije našega časa od Anenskega do Zabolockega, podrobnejšo knjigo ruske lirike pa bom morda, kot upam, skup spravil do konca tega desetletja.) V Moskvi so mi znanci omogočili tudi srečanje z Ano Ahmatovo. Od tega večera z njo mi je ostalo v spominu mnogo imen in tragičnih usod iz njenega Leningrada pa tudi seveda nekatera imena mladih, ki bi lahko nadaljevali slavno leningrajsko pesniško tradicijo. Med njimi sta bila imeni Aleksander Kušner in Josif Brodski, mnogi pa so mi priporočali tudi Gleba Gorbovskega in Viktorja Sosnoro. Nekateri od teh so tedaj že imeli za sabo zbirke, pravzaprav vsi razen Brodskega, ki pa je bil med vsemi tudi najmlajši (rojen 1940).

Tako sem proti koncu februarja 1963 odpotoval iz Moskve v Leningrad. Potovanje in bivanje mi je, sicer štipendistu SR Slovenije, omogočila Zveza sovjetskih pisateljev in tudi v Leningradu naj bi bil gost organizacije tamkajšnih pisateljev. Res: sprejeli so me prisrčno – nekatere člane uprave sem poznal od prej – in mi, kakor je vljudna navada, šli na roke z nasveti in z vprašanji, kaj želim in kaj in koga bi še rad videl. Bil sem mlad in nepreračunljiv, pa sem butnil po resnici: Rad bi srečal pesnika Josifa Brodskega! Nastal je nemir, osuplost, zadrega, spogledovanje in nekako jezno buljenje vame, češ kaj pa je zdaj to, mi s tabo prijazno in lepo, kot z gostom, ti pa nas s kolom in s kropom. Tako nekako je bilo videti, dokler se ni eden izmed petnajstih sogovornikov znašel in odsekal, da Brodski ni član zveze leningrajskih pisateljev. Prav, sem rekel, a vseeno, slišal sem, da je dober pesnik in rad bi ga spoznal in vključil v antologijo ruske poezije, ki jo pripravljaj. – Potem pa se je začelo: vseprak so deževala vprašanja in pojasnila: Kako vem zanj? Kdo mi ga je priporočil? Zakaj hočem srečati prav njega? In sploh. To ni pesnik, je nekdo odločno izjavil, je le prevajalec, medtem ko je malo prej še večina govorila, da ga sploh ne poznajo. Videl sem, da se moram čimprej izmotati iz mreže, v katero sem uletel brezglavo in nespametno, saj se take stvari ne sprašujejo na uradnih sprejemih in ne odločujočih uradnikov, pa sem se jel poslavljati z obljubo, da se naslednji dan spet vrnem. A ni šlo tako gladko. Preveč jih je zanimalo, kdo me je napotil k Brodskemu, pa sem se moral skriti spet za splošen pojem

prijatelji ter v isti sapi pokazati radovednost še do nekaterih mlajših leningrajskih pesnikov. Tako sem se nekako izmotal in se čez čas vrnil v hotel. Tu me je čakalo novo presenečenje. Žena mi je povedala, da me je medtem klical Brodski in da se bo še oglasil. Lepo. Torej mu je moral kdo povedati, da sem ga iskal in tudi, da sem v tem hotelu. Prav. Torej bomo čakali, dokler spet ne pokliče. In je čez čas res zazvonil telefon. Glas na drugi strani žice se je predstavil kot Aleksander Brodski, trdeč, da je oče Josifa Brodskega in da je literarni zgodovinar, ki dobro pozna književnost in zato natanko ve, kaj sodi in kaj ne v knjige in antologije. Skratka, mož mi je jel zatrjevati, da kot poznavalec ruske lirike ve, da njegov sin ne sodi v nikakršen izbor ruske lirike in me zato roti, naj ga pustim pri miru. Zvenelo je prepričljivo, a vendar tudi na moč čudno: čemu je poznavalcu očetu toliko do tega, da prepreči objavo sinovih pesmi? Kasneje mi je bilo kajpak docela jasno: govoril je strah, tisti najhujši, ki ve vnaprej za posledice objave neobjavljenih pesmi sovjetskega državljana v tujini.

A z Josifom sva se kljub vsemu našla. Kot je obljubil, je res še poklical, in dobila sva se pri Ruskem muzeju blizu mojega hotela in Nevskega prospekta.

Od tega srečanja se spominjam predvsem dveh stvari. Njegove osuplosti, ko sem mu povedal o očetovi intervenciji. Zanical je, da bi bil oče literarni zgodovinar, in pojasnil stvarno in skopo, da se pač oče zanj boji. In drugo: dal mi je zajeten šop papirjev, zavitih v mapo in časopis. Vprašal sem ga, če so to njegove pesmi. »Ne samo moje, še od dveh mojih prijateljev.« Potem je govoril o pesmih teh dveh svojih prijateljev, o poeziji Dmitrija Bobiševa in Jevgenija Reina. Oba sta starejša od njega, oba rojena 1936. leta, in spominjam se, da je govoril Brodski o sramoti, ker ju ne tiskajo. O sebi skorajda ni rekel nobene.

Pesmi sem srečno prenesel čez mejo in še istega leta objavil Brodskega na ljubljanskem radiu. Bržkone so bili to prvi prevodi njegove poezije pri nas in še kje. Še istega leta so Brodskega, kakor je znano, obdolžili parazitizma, njegove pesmi pa za »zmes dekadence, pesimizma, modernizma in čistega brbljanja«, februarja 1964 pa je bil obsojen na pet let izgnanstva in prisilnega dela. V tem času začnajo njegove pesmi živeti v prevodih po svetu in 1965. je v New Yorku izšla v ruščini zbirka *Pesmi in pesnitve*. Potem ko so mu omilili kazen, je v letih 1966 in 1967 objavil nekaj pesmi v leningrajskem almanahu *Dan poezije*, a zbirka *Postanek v puščavi* je vseeno izšla v tujini 1970. leta. Čez dve leti je moral Brodski zapustiti Sovjetsko zvezo.

Na orumenelih starih listih, ki mi jih je v zimi 1963 dal Brodski v Leningradu, je več kot dvajset pesmi. Natipkane, popravljane, podpisane z Josif Brodski. Vse so natisnjene kasneje v knjigah. Tako sem med pesmimi njegovih dveh prijateljev iz tega obdobja odkril nekaj pesmi Jevgenija Reina v literarnem almanahu *Metropol*, ki je v samozaložbi izšel v Moskvi 1979. Kot da sem tam našel, tako kot v knjigah Brodskega, »svoje« pesmi. Neverjetno je, da sem jih ohranil. A nikakor ne naključno, da sem jih prevajal.

Če zdaj po toliko letih ponovno jemljam v roke stare papirje in mislim na pesnika, ki se je s čudežem pesniške imaginacije in s probojnostjo učinkovite pesniške metafore prebil iz ničnosti svojega položaja v šestdesetih letih v Sovjetski zvezi, ki je z norostjo, obsedenostjo od verza in z vizijo

svojega poslanstva kakor po zmeraj istem scenariju zakonite nenavadnosti postal po priznanju slavnejši od velikanov, ki jih je oboževal – in posnemal – Mandelštama, Cvetajeve, Ahmatove, mislim kajpak predvsem na to njegovo zgodnje mladeniško obdobje. Na, natanko rečeno, prvih pet let njegovega pesnikovanja. Začel je pisati pesmi z osemnajstimi leti, pesmi, ki mi jih je dal v Leningradu, pa so, vsaj nekatere, zadnje v zvežiču, datirane z letnico 1963. V primerjavi s prvo njegovo knjigo, objavljeno pri založbi Čehova v New Yorku 1970, Postanek v puščavi, ali tudi z drugo, Kraj prelepega veka (1977, Michigan) so te zgodnje pesmi nekako bolj od tega sveta, rekel bi celo, da so v določenem smislu angažirane pesmi. Pri tem mislim predvsem na kritičnost do družbe, do razmer, do nemoči posameznika, še zlasti Židov v času in prostoru, pesmi o hudih straneh sovjetskega življenja in nelepe resnice o tej deželi socializma. Če je kasneje bilo tudi zapisano, da je Brodski pesnik večnih tem in filozofsko-religioznega občutenja sveta, je v tem prvem obdobju pesnik, ki res ni zgolj poet onega sveta, ki ve za muke in rane, svoje in svojih bližnjih, na tej zemlji. Res: ne pretirava s to angažiranostjo v smislu direktnega obračunavanja ali s parolarstvom, četudi z drugačnim predznakom, kot je to počenjala zmeraj socrealistična poezija, tudi ne misli, da se lečijo rane sveta s pesniškim poimenovanjem družbenih slabosti; vseskozi ostaja zvest pravemu pesniškemu navdihu, pa najsi ga ta tudi sili v neposredno konfrontacijo z realnostjo vsakodnevnega življenja. Tako so te angažirane pesmi – Židovsko pokopališče v Leningradu, Ribe pozimi, Spominu Fedje Dobrovoljskega, Umetnik, Spomenik, Opredelitev poezije, Pesem o Špancu Miguelu Cervetu, hereniku, ki so ga zažgali kalvinisti – v tesnem sorodstvu s tedanjo poezijo Borisa Sluckega, le da je bil slednji nekako bolj neposreden, bolj grenak in jedeč in bolj naravnani v svoji pesniški jezi zoper Stalina in stalinizem. (Bog se je peljal po Arbatu v treh avtomobilih...) Brodski odklanja tako neposrednost in enousmerjenost; je človeško širši, občutljivejši, globlji, pesniško bolj inovativen, čustveno prodornejši. Nekatere teh pesmi – teh, ki so pri meni – tudi ni v obeh prvih pesnikovih knjigah. Na primer pesmi o spomeniku, ki ga je treba postaviti laži, ali o spomeniku Puškinu, ko se je sredi puščobnega trga in metežne noči prijetneje premetavati brez sna v postelji kot stati na piedestalih slave, ali o klatežu umetniku, ki ga zagrebejo na brezpotjih sveta, a po njem ostanejo naslikani Judje in Magdalene, ali pretresljiva pesem Spominu Fedji Dobrovoljskemu, ki je izginil v daljnem taborišču, »osem tisoč vrst od nas, ki živimo naprej, beremo ali pišemo pesmi«. To Pesmico temu istemu Fedji Dobrovoljskemu najdemo tudi v ameriški izdaji, a rekel bi, da je za to prvo obdobje Brodskega nekako neznatna prav zaradi svoje enostavne preprostosti in grozljive učinkovitosti te preproste resnice smrti v stalinskem taborišču. (Žolti veter mandžurski beseduje visoko o Židih in Rusih, zagrèbljenih v goro...) Kasneje Brodski ni več v tem smislu angažiran pesnik, pesem ni, tudi ne zgolj v tej in taki intonaciji, politično obarvana. A tisto, kar je presenečalo že tedaj in navduševalo poznavalce poezije (in tudi velike pesnike – recimo Ahmatovo), je bila pesniška sila, čarobna moč peti drugače in povzdigovati odpornost človeka v sivem in težavnem vsakdanjem življenju. Bil je drug jezik, drugačen slovar besed – kasneje sem nekje bral, da je jemal besede iz prve vrste slovarjev – in elementarnost upora za svoje, za novo, za drugačno. Morda je prav zaradi tega upornišтва in vztrajanja pri svojem Ahmatova tako Brodskega

kot skupino pesnikov njegovega rodu imenovala avvakumovce – po protopopu, pisatelju in uporniku Avvakumu iz druge polovice sedemnajstega stoletja.

A poleg te poezije, ki je pognala iz občutja tistega časa zgodnjih šestdesetih let in temu času plačala, bolj pri drugih kot pri Brodskem, tudi svoj dolg, so med temi – »mojimi« – pesmimi tudi tiste, ki označujejo prehod v drugo obdobje pesnikovega pisanja. Če to trdim, počenjam to zavestno in z argumenti: dobršen del pesmi, zlasti obsežnejši cikel, ki ga je Brodski poimenoval Holmi, je uvodni del njegove newjorške zbirke, celo z istim naslovom. Ta poezija govori o drugih temah – o večnosti, o svetlobi, o nesmrtnosti bolečine, o holmi, a tudi o vsakodnevnem življenju stvari in ljudi. Pri tem je cikel Holmi razmišljajoče filozofski (Smrt – to so same ravnine, življenje so holmi, višine . . .), pisan v gostih, polnih verzih, značilnih za Marino Cvetajevo, medtem ko so druge pesmi tega zadnjega razdelka »mojega« zvezčiča napisane manj v visokem tonu, bolj stvarno opisujoče in v značilnem prepletu misli ali metafore čez več verzov ali celo čez več kitic. Tu je pesem o črnem konju, ki je »iskal jezdeca med nami« in cikel ljubezenskih pesmi, polnih kričeče samote med predmeti, ki jih je zapustila ljubezen. In to je vse. Ne malo. Za začetek neke pesniške poti pravzaprav veliko, saj je ta začetek zdaj osvetljen z nenavadno svetlobo nagrade, tedaj pred četrto stoletja v Leningradu, sredi zime in že zamirajoče kulturne odjuge tako daljne kot svoboda v sibirskih taboriščih ali sreča človeštva.